

JÁSZAY MAGDA

A nyílt város

– a Római Magyar Akadémia a második világháború idején (1942–1943) –

Érdekes, hogy miközben a háborút követő évtizedeket mintha sötét köd fedné, a két római év máig élénken él bennem, tele nosztalgikus érzésekkel. Talán fiatalágom miatt, az itáliai tartózkodás azzal együtt is egy elérhetetlennek hitt álom csodálatos megvalósulása volt számomra, hogy az egyre súlyosbodó háborús helyzetben már bombázták a városokat, s folyamatosan érkeztek a hírek az Oroszország felé tartó magyar és olasz katonai szállítmányok katasztrófájáról. Emiatt öt hónapot kellett várnom a vízumra, annak ellenére, hogy a két ország között érvényben lévő kulturális megállapodás alapján olasz állami ösztöndíjat kaptam.

Régen várt indulásom napján, 1942 januárjában Budapesten a hőmérő mínusz húsz fokot mutatott. Róma is remegett a hidegtől, bár ott csak nulla fok volt, és vékony hóréteg fedte az utakat. A városi közgazgatást felkészületlenül érte e ritka jelenség, ezért úgy próbálta eltüntetni a havat, hogy tűzoltókocsikból vizet locsoltatott az utcákra – amitől azok jégpályává változtak. Szegény római hölgyek! Divatos szandáljukban botladozva jártak, átlátszó harisnyájuk alatt vörösre csípte lábukat a fagy.

Az Akadémia a szó szoros értelmében fagyosan fogadott, ugyanis elromlott a központi fűtés. A szobák a hagyományoknak megfelelően puritánul voltak berendezve: egy vaságy, egy asztal, kőburkolat. Az ablakokon és ajtókon szabadon járt ki és be a szél. Nem sokat változtatott a helyzeten, hogy fűtőtesteket hoztak a szobákba. Takarónkra még ruháinkat is rá kellett tennünk, hogy ne fagyjunk meg. Hetente kétszer még melegvíz is volt a fürdőszobában, amelyből minden emeletre egy jutott. Ezekon a napokon az ott lakók feszülten figyelték már a kora hajnali óráktól, mikor válik szabaddá a helyiség, hogy a régen várt élményben részük lehessen.

Mindezeket a kellemetlenségeket – amelyekből mi, fiatalok amúgy nem csináltunk nagy ügyet – ellensúlyozta a napsütötte Róma. Melengető sugarai mindent megváltoztattak. A madarak csicsérgésükkel a

tavaszi üzenetét hozták, a fény előmlött a háztetőkön és a templomok kupoláján. Mi, ösztöndíjasok hamar megtaláltuk a helyet, ahol ezt a vibráló atmoszférát és egyedülálló látványt tökéletesen élvezni lehet: elég volt felmászni azon a csigalépcsőn, amely a palota középső részén található loggia tetőteraszára vitt fel, s lábunk előtt láthattuk az egész várost: a Tevere csíkját, a Gianicolo és a Villa Borghese zöld parkját. Az egész várost – a szó igazi értelmében –, mert akkor még nyoma sem látszott azoknak a lakónegyedeknek, amelyek úgy veszik ma körül a sok évszázados öreg Rómát, mint egy áthatolhatatlan fal. Soha nem felejttem el azt

A Palazzo Falconieri loggiája. Lent: a palota homlokzata

Az előadás 2000. október 18-án hangzott el olasz nyelven a Klebelsberg Kuno-emlékülésen, majd nyomtatásban is megjelent: *Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma (1999–2002)*, Róma, 2005.

a látványt, amint a távolból hirtelen feltűnt egy vonat, lassan közeledve a római földeken, s közben láttam a Szent Péter-bazilika kupoláját, amely szinte ráköszönt a Rómába látogatóra.

A napsütés egy túliparosított fővárosból érkezőben növelte az édes semmittevés kísértését. A kötelesség-érzet azonban elhessentette e vágyakat – ki artuk használni a lehetőséget, hogy olasz tudásunkat tökéletesítsük. Első utunk így aztán az Egyetemi Városba vezetett. Sajnos a háború erre az impozáns felsőoktatási intézményre is kegyetlenül rányomta bélyegét. Az oldalsó épület ablakai mögött, ahol máskor különböző tudományos karok oktatói és diákjai jártak, most fiatal betegek álltak, amputált kezük és lábuk helyén fehér kötésekkel. Az orosz harcmezőkről visszahozott sebesültek voltak ők, a gyilkos hideg áldozatai. Számomra ez volt az első jele annak a csapásnak, amelyet a világméretű konfliktus okozott. Sokkal megrázóbb élmény volt, mint azok a rádióhírek, amelyek Torino, Milánó, Nápoly és Genova folyamatos bombázásáról szóltak.

Róma szerencsére ettől megmenekült, az ott lakóknak nem kellett folyamatosan és aggodalmaskodva figyelniük az újabb és újabb éjszakai összecsapásokat. A rómaiakra valójában semmiféle hatást nem gyakorolt a légiriadókra figyelmeztető gyakori sziréna vijjogása. Azokon azonban, akik olyan városból jöttek, amelyet már értek súlyos bombatámadások, világosan látszódott a félelmetes hatás. Látszott ez azon a híres magyar zongoraművészen is, aki Berlinből jött, hogy koncertet adjon Rómában. Egyik este Genthon István igazgatónál jöttünk össze, ahol a zongoraművész is jelen volt. Az Akadémia igazgatója tekintélyes művészet-történész volt, aki feleségével gyakorta látott vendégül bennünket, sőt vasárnaponként szakavatott idegenvezetőként még Róma templomait is bemutatta nekünk.

Azon az estén egyszer csak, amikor megszólaltak a szirénák, a zongoraművész holtra váltan felugrott, s azt kérdezte, hogy hol van a légtalmi pince. A Via Giulia lakói is hozzájárultak ahhoz, hogy végül sikerüljön meggyőznünk: nyugodtan visszaülhet – ők ugyanis, ahelyett, hogy az érvényben lévő előírásoknak megfelelően a pincékbe húzódtak volna, csoportokba verődve, élénk beszélgetésbe feledkezve álldogáltak az utcákon.

Az elsötétítés a szinte egész Európára kiterjedő háborús helyzet kétségbevonhatatlan jele volt. Örökre titok marad számomra, hogy a különböző járművek miként tudtak baleset nélkül közlekedni a történelmi városközpont szűk utcácskáiban. Hátborzongató érzés volt sötétben utazni azon a trolin, amely a Panteon körüli szűk kis utcákban úgy haladt, hogy a két oldalon álló házsorok közti teret szinte teljesen kitöltötte.

Janus–Jana fej a loggia ballusztrádján, háttérben a Szent Péter-bazilika kupolája

Másrészt azonban felejthetetlen látványt nyújtott az éjszakai Róma, amikor csak telihold világította meg. Csupán néhány autó közlekedett, mert kevés volt az üzemanyag. A motorok büze és zaja még nem zavarta meg azokat, akik a város álomba merült csöndjében éjszakai sétára indultak.

Ami a jegyrendszert illeti: a mennyiségi korlátozás minden lakost érintett, beleértve a magyar ösztöndíjasokat is. Az alapvető élelmiszercikkeket csak igazolványra adták, ami természetesen nem sok lehetőséget hagyott a táplálkozás örömeinek élvezetére. Türelemmel kellett viselnünk ezt nekünk is, egyedülállóknak, de akkoriban sokszor gondolkoztam, vajon a családayak mit tudnak adni a sok gyereknek. A heti fejadag tíz deka hús volt. Érthető, hogy miért veszekedtek gyakran olyan élénken a zöldségpiacon vagy a hentes előtt álló sorban.

Mi, ösztöndíjasok, valamint az Akadémia néhány vendége rendszeresen a Corso del Rinascimento egyik kis éttermébe jártunk étkezni. A tulajdonos a régi ismerősöknek kijáró családias modorban fogadott bennünket. Mindenkit úgy szólított meg, ahogyan azt az általa felállított hierarchia alapján rendjén valónak gondolta: a legszerényebb *úrfítól* és *kisaszonnytól* kezdve, emelkedő sorrendben a *doktor úron*, *professzor úron*, *igazgató úron* át a legrangosabb *meszterig*, amely kizárólag zenészeknek járt ki. Húst csak szombaton volt szabad felszolgálnia, de a vendéglős nagyvonalúan bánt a belsőségekkel: a májjal, a vesével, a pacallal vagy bizonyos halakkal, esetleg nyúllal. Néha rokonszenvének különös jeleként még azt is

megkockáztatta, hogy igazi hússzeleteket szolgáltat fel, diszkréten letakarva salátalevéllal, hogy az esetleg arra járó ellenőrök figyelmét kijátssza. A tészta az éhség hatékony ellenszere. Kukoricaliszttal kevert búzalisztból készült, színe sárgás vagy szürkés volt, de mindig jó étvágygal fogyasztottuk. Más eszközeink is voltak, hogy az éhséget kijátsszuk. Cukorpótlókból készült édességeket ettünk, mint a *castagnaccio*, s ki tudja, miből készült különböző fagyaltokat.

Az akadémiai események, konferenciák, koncertek után adott fogadásokra mindig a híres Berardo cukrászda szállította az édességet. A közönség soraiban sok volt a fiatal, akik a program vége felé egymás után tűntek el a teremből. A tapsvihár után, amikor a közönség a fogadásra megterített asztalokhoz ért, már nem talált mást a fehér terítőn, mint üres tányérokat...

Az Akadémia eseményein kívül az Operaház programjai vonzottak a legjobban. Mivel a világ nagyobbik része, Itáliával ellentétben, a háborúban nem a tengelyhatalmak oldalán állt, olyan nagy nevű művészek, mint Gigli, Tito Schipa, Pertile, Gina Cigna, Maria Caniglia vagy Toti dal Monte, szinte csak hazai színpadon léphettek fel. Micsoda választék, micsoda szcenzió volt ez nekünk, magyaroknak! Nem volt könnyű bejutni ezekre az elegáns előadásokra. Már hajnalban sorba kellett állni a színház kis jegypénztára előtt. Órákat kellett várunk, hogy végre kinyisson, s olcsó jegyet kapjunk az erkélyre. Felváltva álltunk sorba, feláldozva reggelünket a többiekért is.

Az Akadémián a legkiemelkedőbb esemény annak a kiállításnak a megnyitója volt, amelyet minden évben a Falconieri-palotában élő művészösztöndíjasok képeiből és szobraiból rendeztek. Az ünnepségre – a hagyományoknak megfelelően – mindig az olasz király, III. Viktor Emánuel jelenlétében került sor. Mivel

A Római Magyar Akadémia 1942-es kiállításán

a többi országgal való kapcsolattartás meglehetősen leszűkült, több ideje maradt, hogy a mi országgunkkal ápolja és szorosabbra fűzze a kapcsolatokat.

XII. Pius pápa minden évben egyszer magánkihallgatáson fogadta a római magyar kolónia tagjait. A szentatya már jó néhány személyt ismert a magyarok közül. Legnagyobb figyelemmel mindig a gyermekek felé fordult. A rómaiak védőszentjüként tisztelték, neki tulajdonították, hogy nem kellett annyit szenvedniük, mint a félsziget sok más városában lakónak. „Róma nyílt város” – ez volt az a kivételes helyzet, amely a biztonság érzetét nyújtotta mindenkinek.

Nekem hiányzott a városból a turisták élénk nyüzsgálása, amely a távoli középkor óta folyamatosan meghatározta arculatát. Már 1300-ban, amikor VIII. Bonifác pápa meghirdette az első Szentévet, abban az évben mintegy kétmillió zarándokot számláltak az Örök Városban. A modern világban csak tovább növekedett a látogatók száma.

A háború kitörése után azonban teljesen eltűnt a különböző nyelvek és népek sokszínű, élénk nyüzsgálása, szinte csak a német és a magyar maradt meg. És akkor jöttek a szokásos kérdések: „Németek vagytok?” „Nem, magyarok!” „Ó, akkor barátok vagyunk!” Ami nyilvánvalóan mutatta az ott élők érzelmi beállítottságát. Valójában nem túl gyakran lehetett német katonákat látni az utcákon, ez a lehangoló látvány csak 1943. szeptember 8-a, a fegyverszünet után töltötte be a várost.

Az 1943-as év még fenyegetőbbnek tűnt, mint az előző. Hatalmas élelmiszerhiány volt, az emberek arcán elégedetlenség és depresszió uralkodott, annyira, hogy már nyíltan is lázadtak. Emlékszem egy egyszerű nőre, aki a tömött villamoson durván szidta a kormányt, s a mellette állók ahelyett, hogy megbotránkoztak volna, egyetértően nevetgéltek. Igen, amikor minden nap meg kell küzdeni a piacon egy kiló krumpliért vagy egy marék cikóriáért, a morált még az olyan általánosan ismert jelszavak ellenére sem lehet tartani, mint a „győzni fogunk” vagy „élj égve, és nem érzed a rosszat”. Utóbbit kerámia hamutartókon lehetett olvasni.

Mi, magyarok, az Akadémia kicsiny közössége egy kicsit távol éltünk ezeknek az eseményeknek nyomasztó légkörétől. A mi hazánk később élte meg a megszállás végzetes krízisét, a bombázásokat és a főváros megszállását. Akkoriban félelem nélkül jártunk ki az ostiai homokos tengerpartra, s uzsonnára egy „Amplea előétel” nevű, akkor még kapható, konzervdobozos ennivalót vittünk magunkkal, ami nem volt más, mint paradicsomszószos kagyló. Amikor meghallottuk, hogy délen a szövetséges csapatok partra

A palota Teverére néző kertkapuja a szökőkúttal

szálltak, aggodalom töltött el bennünket, hogy rövid időn belül el kell hagynunk Rómát. Lassanként minden ösztöndíjas keresgélni kezdte a hazatérés lehetőségét. Az igazgató megértő volt azokkal is, akik megpróbálták római tartózkodásukat meghosszabbítani, hiszen kevés reményük volt arra, hogy az életben még egyszer visszatérhessünk oda.

Aztán egy júliusi reggelen érkezett a megrázó meglepetés: Rómát bombázták. Igaz, a városnak csak egy meghatározott részét érte a támadás, ahol stratégiai fontosságú célpontok voltak, de a népet elfogta a páni félelem. Az a negyed, ahol az Akadémia található, érintetlen maradt, de megdöbbenéssel vettük észre, hogy a csapból nem folyik a víz, mert a bombázás szétrombolta a környék ellátását biztosító vezetékét. Meglehetősen kellemetlen volt, különösen a nyári hőség miatt. Szerencsére megtaláltuk a megoldást. A Falconieri-palota díszudvarán egy olyan szökőkút állt, amelyet a Tevere túlsó partján lévő Acqua Paola táplált. Így aztán az Akadémián maradt hölgyekkel este „órséget” állítottunk. Néhányan belemerültünk a szökőkút medencéjébe, amíg a többiek körös-körül kifeszített törülközőkből paravánt alkottak körénk – aztán cseréltünk.

Ez volt római tartózkodásunk utolsó élménye. A budapesti hatóságok parancsa kötelező érvényű volt.

A háborús helyzetre való tekintettel az Akadémia székhelyét evakuálni kellett, beleértve a személyzetet is. A működést meghatározatlan időre felfüggesztették. Haladéktalanul meg kellett szerveznünk a hazautazást. Nem volt túl könnyű a feladat, mivel a Termini pályaudvart bombatalát érte, s a vonatok a Tiburtina állomásra indultak, nagy összevisszaságban, mindenféle menetrend nélkül. Szánalmas látványt nyújtott, amint a rettegő tömeg batyukkal hátán a szerelvények között valami biztosnak látszó helyet keresgélt. Számunkra a magyar külképviselet fenntartott helyeket biztosított, mivel az út hosszúnak ígérkezett. A vonatnak gyakran meg kellett állnia, mert a katonai szerelvényeknek elsőbbségük volt. Bolognában például fél napig álltunk. Másnap, mikor mi már messze jártunk, egy súlyos bombatalát használhatatlanná tette az állomást. A vonaton nem ért utol bennünket a hír, hogy a fasiszta rezsim is aznap bukott meg, Mussolinin letartóztatták. A szeptember 8-i fegyverszünet után Itália német megszállás alá került. Immár Budapestről követve a tragikus eseményeket, eszembe sem jutott, hogy egy évvel később ugyanerre a sorsra jut Magyarország is – de sokkal tragikusabb végkifejlettel...

Komlóssy Gyöngyi fordítása